

STUDIE

V tieni súperenia dvoch revolúcií. Južné Slovensko počas obdobia prechodu (jeseň 1918 – leto 1919)¹

ATTILA SIMON

The shadow of rivalry between two revolutions: Southern Slovakia during the transition period of autumn 1918 to summer 1919

The processes of the disintegration of Hungarian statehood and establishment of Czechoslovakia overlapped in what is now southern Slovakia. On 29 December 1918, when Czechoslovak troops occupied Košice, the power of the Czechoslovak state was present in Slovakia, but the Hungarian/Magyar state was also still there: its institutions still existed, its laws were in force and, most importantly, its representatives lived there. It took almost a year, from autumn 1918 to autumn 1919, for Czechoslovakia to take over the role of historical Hungary and these months may rightly be regarded as a period of transition. The developments in southern Slovakia in that period were influenced by the dynamics of the events unfolding during the Czechoslovak Constitutional Revolution and the Hungarian Aster Revolution. These two revolutions mostly pursued conflicting goals and these contradictions became particularly evident in the February General Strike. The strike had two important objectives. On the one hand, the strikers wanted to express their commitment to Hungarian statehood and, on the other, they wanted to preserve the gains of the Aster Revolution. The paper concludes that the events of this transition period in Slovakia can only be meaningfully examined in the context of two interac-

1 Štúdiá bola vypracovaná v rámci projektu APVV-20-0336 Premeny spoločnosti Maďarov na Slovensku za posledných sto rokov, s osobitným dôrazom na ich každodennú kultúru, riešeného vo Fórum inštitúte pre výskum menšín.

ting revolutions: the Czechoslovak Constitutional Revolution and the Hungarian Aster Revolution.

Keywords: Establishment of Czechoslovakia, Aster Revolution, transition period, general strike

Vznik Československa je v českom a slovenskom povedomí zaznamenaný ako výsledok československej národnej revolúcie.² Avšak 28. október a 30. október 1918 boli len začiatkom budovania štátu, pretože vymedzenie štátneho územia, vytvorenie základných zákonov, vybudovanie štátnej správy, vytvorenie hospodárskeho priestoru štátu – to všetko sa malo uskutočniť až v nasledujúcich mesiacoch. A nebolo to ľahké, pretože – ako píše Roman Holec – „nikto nemal skúsenosti s tým, ako sa ‚tvorí‘ nový štát, vzájomná informovanosť a koordinácia viazli, všetko sa formovalo za pochodu: úrady, armáda, školy, zásobovacia sieť, hospodárske vzťahy a celý rad ďalších každodenných drobných i veľkých vecí.“³

V prípade Slovenska sa uvedené procesy dosahovali obzvlášť ťažko, pretože kým pre Čechy, Moravu a Sliezsko znamenal vznik československého štátu obnovenie českej štátnosti, čiže vytvorenie štátu, ktorý mal svoju históriu a ktorého myšlienka bola vždy prítomná v českom verejnom myslení, v prípade Slovenska bolo Československo investíciou na zelenej lúke. Na dosiahnutie čoho bolo treba zlikvidovať štát, ktorý tu existoval približne tisíc rokov, a zároveň vybudovať nový štát, ktorý bol pre jeho obyvateľov takmer úplne neznámy.

28. október 1918 je symbolický dátum vzniku republiky, pričom československý štát začal fungovať v jednotlivých regiónoch len o niekoľko týždňov alebo mesiacov neskôr. V prípade Žiliny už 2. novembra, keď správu mesta prevzal Slovenský miestny výbor.⁴ Do Bratislavy vstúpili československé vojská len 1. januára 1919, ale napríklad pre občanov Filakova, ktoré sa nachádzalo južne od prvej demarkačnej čiary, sa československé časy začali až po odchode vojsk Maďarskej republiky rád, v polovici júna 1919.

Vznik Československa a obsadenie konkrétneho územia či jeho zabratie Československou armádou by sa však nemalo považovať za akýsi nulový bod. A nielen preto, že československý štát, aj keď sa to navonok snažil popierať,

2 Z. Kárník z českého pohľadu píše o českej národnej revolúcii. Porovnaj KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha 2003, s. 33.

3 HOLEC, Roman: *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava 2020, s. 91.

4 PRIKRYL, Lubomír Viliam – ŠTANSKÝ, Peter: *Chronológia vývoja mesta Žilina*. Online in: <https://www.zilina.sk/wp-content/uploads/2021/02/zilina-chronologia.pdf> (16. 5. 2023).

vykazoval vysokú mieru kontinuity s Rakúsko-Uhorskom, ale aj preto, že ani vyhlásenie Československa, ani príchod československých vojsk ešte neznamenali definitívny koniec uhorskej štátnosti na území Slovenska. Tá tu stále bola: aj po 1. januári 1919 tu boli prítomné kľúčové inštitúcie (vrátane štátnych, občianskeho sektora, ako aj banky a podniky), boli na svojich miestach predstavitelia maďarského štátu (úradníci, železničari, žandári atď.), a samozrejme, bola naďalej prítomná aj idea maďarského štátu vo vedomí a myšlienkach ľudí. Uhorský štát tu existoval po stáročia a to sa nedalo zmeniť z jedného dňa na druhý. A československý štát to musel vziať na vedomie, či už chcel alebo nie.

Z vyššie uvedených dôvodov treba o prvých mesiacoch po vzniku Československa hovoriť ako o období prechodu, termín, ktorý označuje také obdobie, v ktorom už kvôli nejakému zlomu nefunguje zvyčajný spoločenský poriadok, alebo funguje len čiastočne, zatiaľ čo nový poriadok sa ešte len vytvára. V našom konkrétnom prípade sa jedná približne o prvý polrok 1919, počas ktorého prevzal úlohu historického Uhorska československý štát, a kedy už bol československý štát prítomný na území bývalých severných žúp Uhorska (bola tu Československá armáda, boli tu civilní predstavitelia nového štátu atď.), ale paralelne bol aj naďalej citelný vplyv maďarského štátu, aj keď jeho sila neustále slabla.⁵

Osobitosti prechodného obdobia a pretrvávajúca prítomnosť maďarského štátu znamenali, že proces budovania československého štátu na Slovensku nebol determinovaný len dynamikou československej štátoprávnej revolúcie, ale aj udalosťami, ktoré sa odohrávali na území Maďarska. Jedna z najdôležitejších bola tzv. astrová revolúcia.

Vplyv astrovej revolúcie, ktorá sa začala práve v dňoch vzniku československého štátu a triumfovala 31. októbra, nemožno ignorovať, aj keď slovenská historiografia jej venuje len minimálnu pozornosť a vlastne neuznáva revolučný charakter vtedajších peštianskych udalostí.⁶ Dokonca považuje vedúcu osobnosť revolúcie, Mihálya Károlyiho a novú maďarskú vládu za „akýsi kom-

5 K fenoménu prechodného obdobia pozri SIMON, Attila: *Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/19-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig*. Somorja 2021.

6 Pozri napríklad syntézu dejín medzivojnového Slovenska, FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan (eds.): *V medzivojnovom Československu 1918–1939*. Bratislava 2012. V knihe, v ktorej je prvých 50 strán venovaných československému štátoprávnenému prevratu (vzniku Československa a situácii na Slovensku na konci prvej svetovej vojny vrátane vnútropolitických udalostí v prvých mesiacoch roku 1919), sa nachádza prvá a zároveň aj posledná zmienka o udalostiach astrovej revolúcie až na strane 30. Ale aj tá bez toho, že by sa vtedajšie udalosti nazývali revolúciou, a bez akejkoľvek zmienky o cieľoch, snahách alebo výsledkoch revolúcie.

plot, demokratickú frašku uhorsko-maďarskej aristokratickej elity.⁷ Slovenské odmietanie Károlyiho a jeho revolúcie môže byť spôsobené tým, že nová elita, ktorá sa dostala k moci vďaka revolúcii, vrátane sociálnych demokratov, naďalej trvala na územnej celistvosti Uhorska, hoci by postavila riešenie národnostnej otázky na úplne nový základ. Vzťah Károlyiho k integrite Uhorska však nemôže byť jediným faktorom revolučného charakteru udalostí, a preto si myslíme, že astrová revolúcia má svoje miesto medzi ostatnými revolúciami roku 1918.⁸

Moja štúdia preto bude vychádzať z toho, že dobové dejiny Slovenska boli determinované minimálne dvoma revolúciami, ktoré prebiehali paralelne. A základnou otázkou mojej štúdie je, či je možné hovoriť o vtedajších udalostiach na Slovensku len na základe československej národnej revolúcie, tak, ako by 28. októbra prerušilo Slovensko všetky vzťahy s Budapešťou a tamojšie udalosti by už nemali žiadny vplyv na dianie medzi Dunajom a Tatrami.

Aby som mohol túto otázku zodpovedať, chcem sa vo svojej štúdii venovať udalostiam astrovej revolúcie, a to najmä tým, ktoré ovplyvnili dianie na Slovensku v prvom polroku 1919. Keďže v centre mojich výskumov stojí maďarská menšina na Slovensku, uvedené súvislosti budem ilustrovať na príkladoch z regiónov južného Slovenska.

Astrová revolúcia na území novovzniknutého Československa

Astrová revolúcia, ktorá vypukla v Budapešti 28. októbra a ktorú viedol Mihály Károlyi, bola buržoázno-demokratickou revolúciou. Jej cieľom bolo priviesť krajinu, ktorá sa v tých dňoch odtrhla od Rakúska a bola vyhlásená za republiku, na demokratickejšiu cestu oproti predchádzajúcemu stavu. Dôležitými prvkami tohto cieľa boli zavedenie slobody tlače a slobody zhromažďovania, vyhlásenie pozemkovej reformy, dosiahnutie národnej nezávislosti (pri zachovaní územnej celistvosti krajiny), priznanie práva na sebaurčenie národnostiam a množstvo sociálnych opatrení.⁹

7 Porovnaj SZARKA, László: Slovenské kantóny a slovenská autonómia. Návrhy Károlyiho vlády pre riešenie otázky Slovenska v rámci Uhorska. In: *Na ceste k slovenskej štátnosti*. Eds. Tokárová, Lucia – Pavlovič, Richard. Bratislava 2018, s. 70.

8 O astrovej revolúcii a o samotnom Károlyim sa veľa diskutuje aj v maďarskej historiografii. Tieto debaty ale nie sú o tom, či to, čo sa stalo na jeseň 1918, bola revolúcia, ale o úlohe a zodpovednosti revolúcie a Károlyiho osobne pri rozpade historického Uhorska.

9 K problematike astrovej revolúcie pozri HATOS, Pál: *Az elátkozott Köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest 2018.

Je pravda, že proces rozpadu historického Uhorského kráľovstva spôsobil, že sa z toho dosiahlo len veľmi málo. Ale aj tak sa zaviedlo všeobecné a tajné volebné právo, zaručila sa sloboda tlače, mohli sa slobodne zakladať strany a združenia. Napriek všetkým jej nedostatkom je však dôležité poznamenať, že to bola práve astrová revolúcia, ktorá vyniesla sociálnu demokraciu k moci v Uhorsku po prvýkrát. A táto pozícia bola silnejšia, ako by sa podľa dvoch ministerských postov v peštianskej vláde mohlo zdať. Preto denník Népszava s istou mierou zveličenia napísal, že „to, čo maďarskí robotníci vytvorili za dvadsaťštyri hodín, je viac ako všetky výdobytky revolúcie v roku 1848.“¹⁰

Z hľadiska sociálnej demokracie bolo dôležitým výsledkom revolúcie aj zavedenie podpory v nezamestnanosti, zákaz detskej práce, zvýšenie miezd a prísľub 8-hodinového pracovného času. Treba však pripomenúť, že ľavicový charakter revolúcie sa presadil predovšetkým v mestách so silným robotníckym hnutím. Sem patria Bratislava, ale predovšetkým Košice, kde do čela 39-člennej Maďarskej národnej rady (MNR) zvolili umeleckého stolára, sociálneho demokrata Miklósa Molnára, a kde pripadli dva zo štyroch postov podpredsedov tiež sociálnym demokratom.¹¹

Na rozdiel od Košíc, kde mešťanostovi Bélovi Blanárovi nedovolili vystúpiť s prejavom na ustanovujúcej schôdzi Národnej rady, vo väčšine vidieckych miest viedla revolúciu stará elita. Napríklad v Rožňave prevzala moc akási rada starších, ktorú viedol kráľovský hlavný notár János Markó.¹² V centre Gemersko-malohontskej župy, v Rimavskej Sobote boli vedúcimi osobnosťami revolúcie József Szent-Ivány, jeden z najväčších statkárov župy, a podžupan Gyula Fornet. A bol to práve Fornet, ktorý zostavil menoslov členov Maďarskej národnej rady Gemersko-malohontskej župy.¹³ Situácia bola podobná aj v Lučenci, kde schôdzu, na ktorej založili miestnu Maďarskú národnú radu, zvolal mešťanosta Sándor Wagner, ktorý bol zvolený aj za predsedu Národnej rady.¹⁴ Je pravdou, že v nasledujúcich dňoch došlo pod tlakom ulice k zmene zloženia rady alebo k zvoleniu úplne novej rady vo všetkých troch spomenutých mestách, ale pozície tradičnej elity naďalej zostali čiastočne zachované.

10 Népszava, 1.11.1918, s. 1.

11 MOLNÁR, Miklós: *Kassától Košicéig. Történelmi adatgyűjtemény az 1918–1919 évi forradalom, vörös uralom és a csehszlovák állam megalakulása idejéből*. Zv. I. Kassa 1942, s. 361.

12 Gömör-Kishont, 10.11.1918, s. 1.

13 Gömör-Kishont, 3.11.1918, s. 2.

14 Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Lučenec (ŠA BB, p. Lc), fond Magistrát mesta Lučenec (f. MMLc), k. 11. Jegyzőkönyv a Nemzeti Tanács intézőbizottságának 1918. október 31-i üléséről. [Zápisnica zo zasadnutia Riadiaceho výboru Národnej rady z 31. októbra 1918.]

Tak ako v ostatných regiónoch bývalého Uhorska, k astrovej revolúcii sa pridala aj drvivá väčšina obyvateľstva na území dnešného Slovenska. Čo však pre koho revolúcia znamenala a čo od nej očakával, je už iná vec. Pre nižšie vrstvy mestského a vidieckeho obyvateľstva priniesla revolúcia pocit, že „všetko je dovolené“. V obci Turie Pole v okrese Veľký Krtíš si zánik starej moci predstavovali tak, že „*nebudú četníci, nebudú dane a vojsko, a bude dovolené pálenku páliť a tabak sadiť.*“¹⁵

Z tohto pocitu pramenilo čiastočne to, čo maďarský historik Pál Hatos nazýva revolúciou vidieka: rabovanie, podpaľačstvo, lúpeže, výtržnosti, ktoré sa v týchto týždňoch diali po celej Karpatskej kotline.¹⁶ Vidiecky ľud zaútočil na notárov (v ktorých videl predstaviteľov štátnej moci), raboval obchody, krčmy, sklady. Ako aj najnovšie výskumy ukazujú,¹⁷ nepokoje väčšinou nemali ideologické pozadie, boli motivované skôr frustráciou a túžbou pomstiť sa za utrpenie počas vojnových rokov. Nie mimochodom to už videl aj Karel Anton Medvecký, ktorý ako prvý informoval o rabovaní na slovenskom vidieku.¹⁸ Treba však pripomenúť, že protižidovské nálady, ktoré boli silne zakorenené medzi obyvateľstvom, boli živnou pôdou pre rabovanie a výtržnosti.¹⁹

Tieto emócie v ľuďoch vyvolala peštianska revolúcia, pričom na slovenskom vidieku nepochybne zohral úlohu aj vznik Československa. To je jeden z dôvodov, prečo bola intenzita udalostí v slovenských a maďarských oblastiach dnešného Slovenska rozdielna. Na Gemeri sa rabovalo rovnako v maďarských aj slovenských obciach, predovšetkým tam, kde žil početný priemyselný proletariát. Intenzita týchto vzbúr však bola silnejšia smerom na sever od jazykovej hranice. Napríklad v obci Nižná Slaná, kde napriek tomu, že táto leží len pár kilometrov severne od jazykovej hranice, vypukla „vzbura národnostného charakteru“, počas ktorej podľa Rožňavských novín *Sajó-Vidék* „*vzbúrené a podnecované slovenské obyvateľstvo napadlo úradné priestory, strhlo maďarské erby, rabovalo a plienilo, takže maďarsky hovoriace obyvateľstvo bolo nútené utiecť.*“²⁰

15 Cituje DONČOVÁ, Angelika: Problematika včleňovania južných oblastí Slovenska do ČSR na príklade územia okresu Veľký Krtíš. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 2006, č. 9, s. 127.

16 HATOS, Pál: *Az elátkozott*, s. 172–186.

17 RÉVÉSZ, Tamás. *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Budapest 2019, s. 78–79.

18 MEDVECKÝ, Karol A.: *Slovenský prevrat*. Zv. III. Trnava 1930.

19 Pozri napr. SZABÓ, Miloslav. „Rabovačky“ v závere prvej svetovej vojny a ich ohlas na medzivojnovom Slovensku. In: *Forum historiae: Medzi sociálnym a politickým radikalizmom 1918–1939*, 2015, č. 2, s. 35–55. Online in: http://forumhistoriae.sk/documents/10180/1273455/3_szabo.pdf

20 *Sajó-Vidék*, 7.11.1918, s. 3.

Rozdiel medzi maďarskými a slovenskými regiónmi ilustruje aj situácia v Bratislavskej župe, kde v slovenskom okrese Malacky bola z miesta pôsobiska vyhnaná väčšina notárov (z 21 mohli zostať len piati), z jazykovou hranicou rozdeleného okresu Senec vyhnaní asi polovicu (z 11 notárov 6), pričom z maďarského okresu Dunajská Streda vyhnaný nebol ani jeden.²¹

Napriek týmto údajom si však myslím, že národnostný aspekt zväčša nebol príčinou, ale sprievodným javom týchto udalostí. Nacionálne alebo antisemitické heslá sa totiž dali použiť na zakrytie ziskuchtivých zámerov.

Obdobie prechodu na južnom Slovensku

Obsadenie južného Slovenska (pod čím rozumiem južný, vtedy zväčša Maďarmi obývaný pás Slovenska, ktorý sa rozprestiera od Bratislavy po Kráľovský Chlmec) česko-slovenskými vojskami sa začalo v posledných dňoch roku 1918 (oddily domáceho česko-slovenského vojska prišli do Košíc 29. decembra) a skončilo okolo 24. januára, keď bola obsadená Rožňava. Prevzatie územia prebiehalo pokojne, bez vojenského odporu z maďarskej strany, dokonca v prvých týždňoch dochádzalo ku konfliktom medzi česko-slovenskou mocou a miestnym maďarským obyvateľstvom len výnimočne. Pokojný priebeh obsadzovania tohto územia bol jednak dôsledkom opatrnosti československej strany, ktorá ešte nemala k dispozícii rozhodnutie mierovej konferencie, ale aj mylného presvedčenia miestneho obyvateľstva, ktoré príchod legionárov v talianskych uniformách a pod velením talianskych dôstojníkov nemuselo nutne vnímať ako konečnú okupáciu, ale skôr ako obnovenie poriadku a pokoja, teda za niečo dočasné.

Pocit dočasnosti síce prispel k absencii konfliktov, ale zároveň znamenal, že miestne maďarské obyvateľstvo odmietalo akceptovať realitu československého štátu a naďalej sa považovalo za príslušníkov maďarského/uhorského štátu.²²

Dôsledkom čoho boli ciele československej národnej revolúcie reprezentované československou mocou a ciele astrovej revolúcie reprezentované maďarským obyvateľstvom v tomto regióne v každodennej interakcii. Samozrejme, najčastejšie to znamenalo rozpor, ale vyskytli sa aj opačné príklady.

21 BANDOLOVÁ, Margita et. al. (eds.): *Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918–1919.* Bratislava; Košice 2018, s. 111, 118, 121.

22 Nie je ľahké rozhodnúť, či použiť termín maďarský alebo uhorský štát. Začiatkom roka 1919 už de facto existoval zmenšený maďarský štát, ľudia však túžili po veľkom Uhorsku, síce o demokratickejšom ako to pôvodné.

Najdôležitejšou úlohou novej štátnej moci bolo okrem zabezpečenia demarkačnej línie vybudovať československú administratívu. Jej ústrednou postavou bol minister s plnou mocou pre správu Slovenska, Vavro Šrobár, ktorý sa podľa mnohých správ ako skutočný diktátor.²³ Oveľa ťažšie to však mali župani vymenovaní do čela žúp, a to najmä na južnom Slovensku, kde sa okrem iných problémov museli vyrovnávať jednak s nepriateľským postojom miestneho obyvateľstva, ako aj s tým, že československý štát tu mal silného konkurenta v podobe maďarského štátu, ktorý sa síce už oficiálne stiahol za demarkačnú čiaru, ale stále mal na území Slovenska značný vplyv.

Ak sa pozrieme napríklad na juh Gemera, vidíme, že ten bol celé týždne pod dvojitou správou.

Prvý slovenský župan Gemersko-malohontskej župy, Samuel Daxner, sa ho pokúšal riadiť z Tisovca, z mestečka ležiaceho asi 60 km severne od sídla župy, Rimavskej Soboty, ktorá bola pre Daxnera príliš maďarská. Ale darilo sa mu to len s malým úspechom, pretože ani v Rimavskej Sobote, ani v južných okresoch nemal takmer nikoho, na koho by sa mohol spoľahnúť. Namiesto toho sa miestne úrady naďalej riadili príkazmi maďarského podžupana, Gyulu Forneta, ktorý si zriadil úrad v Putnoku, južne od demarkačnej línie.

Jednou z veľkých nevýhod československého štátu v tomto zápase bola jeho nedostatočná autorita, ktorá mu sťažovala alebo niekedy až znemožňovala presadiť svoju vôľu. Túto situáciu dobre ilustrujú nasledujúce príbehy.

Dňa 18. januára 1919 nový mešťanosta Košíc Vladimír Mutňanský vydal nariadenie o tom, že na budovách štátnych úradov a inštitúcií musia byť vyvesené symboly v československých farbách, a že inštitúcie musia zabezpečiť okrem maďarských nápisov aj tabule so slovenskými nápismi.²⁴ Inštitúcie v meste to však vnímali ako zásah do ich autonómie a nariadenie mešťanostu neuposlúchli. V ich odmietavom stanovisku, ktoré poslali úradu, sa opakovane objavovalo, že oni aj naďalej uznávajú jurisdikciu maďarského štátu: „*Ale my sme sľúbili vernosť maďarskému štátu a stále sa považujeme za zamestnancov maďarského štátu. Ako také považujeme za morálne nemožné urobiť to, čím nám Vaša excelencia hrozí,*“ uviedla vo svojej odpovedi Hospodárska akadémia.²⁵ A aj ďalšie odpovede boli podobné. Možnosti Mutňanského boli obmedzené. Konzultoval s Milanom Ivankom, a keďže si uvedomil, že – ak nechce použiť

23 Pozri napr. PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu*. Zv. 1/2. Praha 2003, s. 259–262.

24 MOLNÁR, Miklós: *Kassától*, 3. zv., s. 185.

25 Magyar Nemzeti Levéltár– Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (MNL HBML), VIII. 12. A Kassai Gazdasági Akadémia tanári jegyzőkönyvei. 5. kötet, 1918–1920. 1919. január 22.

otvorené násilie – nemá k dispozícii žiadne prostriedky, prijal túto realitu a ďalej už neforsíroval ani vyvesenie vlajok, ani slovenské nápisy.²⁶

Pretrvávajúci vplyv uhorského štátu sa prejavil aj v hospodárskom živote. Pohraničné oblasti dnešného južného Slovenska, ktoré sa často zdali byť z hľadiska moci súčasťou dvoch krajín naraz, boli z hľadiska zásobovania skôr územím nikoho. Čo malo za následok, že na jar 1919 sa v niektorých regiónoch prejavil vážny nedostatok potravín: nebola múka ani cukor, chýbali zápalky, tabak, benzín, ťažko sa dali kúpiť dokonca aj topánky. V Košiciach sa tento stav snažili riešiť tak, že na radnici fungovali dve zásobovacie oddelenia.²⁷ Prvé z nich komunikovalo s československými orgánmi, druhé s Budapešťou, ale obe s malým úspechom.

Značné problémy so zásobovaním mala aj Rožňava, mešťanosta ktorej vo februári 1919 poslal novému županovi Samuelovi Daxnerovi zúfalý list, v ktorom sa sťažoval, že mesto nedostalo žiadne potraviny za päť týždňov od príchodu československých vojsk.²⁸ Daxner mu však nemohol prisľúbiť pomoc, preto sa mešťanosta J. Pósch obrátil na Budapešť. A nespravil chybu, pretože maďarský podžupan Gemersko-malohontskej župy, už spomínaný Gyula Fornet, pridelil Rožňave 70 metrických centov cukru zo župných zásob, ktoré sa nachádzali v Rimavskej Sobote.²⁹ Jediné, čo museli Rožňavčania urobiť, bolo dopraviť cukor domov, čo sa im aj podarilo. V tomto prípade bol pre mesto na území Československa pridelený cukor z mesta, ktoré sa tiež nachádzalo v Československu. Príkaz však bol vydaný zástupcom maďarského štátu na maďarskom území, ktorý ale podľa všetkého ešte stále disponoval potrebnou mocou na území Československa.

Nedostatok autority sa prejavil aj v tom, že zamestnanci prevzatí Československom odmietli prisahať vernosť novému štátu. Keď vo februári 1919 vyzval nový vojenský veliteľ mesta Levíc kapitána mestskej polície a policajný zbor, aby zložili prísahu vernosti československému štátu, a oni to odmietli, mestská polícia bola odzbrojená a policajti prepustení.³⁰ O dva dni neskôr však bol veliteľ nútený svoje rozhodnutie revidovať a príslušníkov mestskej polície znova prijať do služby, pričom žiadal od nich už len toľko, aby slúbili, že si budú svoje povinnosti riadne plniť. A nebol to ojedinelý prípad. Komárňanský župan Ota-

26 Slovenský národný archív (SNA), f. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska (MPS), k. 269, č. j. 581/1919.

27 MOLNÁR, Miklós: *Kassától*, 3. zv., s. 120–121.

28 Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Rožňava (ŠA Ke, p. Rv), f. magistrát mesta Rožňava (MMRv), k. 211, fasc. 3. č. j. 769/1919.

29 Tamtiež, bez. č.

30 Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Levice (ŠA NI, p. Lv), f. Magistrát mesta Levice (f. MMLv), k. 102, XV. Štátny prevrat v Leviciach.

kar Jamnický bol začiatkom apríla nútený v liste zaslanom Milanovi Ivankovi priznať, že sa mu nepodarilo vymámiť prisahu z komárňanských úradníkov a získal len ich prísľub, že budú svoje povinnosti naďalej svedomite vykonávať.³¹ Potom na vysvetlenie dodal, že v čase, keď už je nálada verejnosti pokazená kvôli okolkovaniu peňazí a v meste sú tisíce ľudí bez práce a veľká časť obyvateľstva sympatizuje s bolševickou revolúciou, „prinútený som bol predbežne uspokojiť sa s týmto.“³²

Tieto a mnohé ďalšie príklady ukazujú, že na Slovensku bol v prvých mesiacoch 1919 vplyv uhorského štátu stále prítomný. A spolu s maďarským štátom sa prejavil aj vplyv astrovej revolúcie. Napríklad aj v tom, že naďalej fungovali inštitúcie revolúcie, medzi nimi robotnícke rady a aj tie národné rady, ktoré vznikli v prvých dňoch astrovej revolúcie. A čo je ešte zvláštnejšie, ako to ukazuje nasledujúci príklad z Lučenca, tieto rady a nová československá moc dokázali dokonca aj spolupracovať.

Lučenec, ktorý sa rozprestieral na jazykovej hranici, bol v tom čase mestom s maďarskou väčšinou, ale bol takmer jediným mestom na južnom Slovensku, kde slovenské obyvateľstvo ovplyvňovalo miestne dianie už pred príchodom československých vojsk.³³ Až do začiatku januára však riadila mesto miestna maďarská národná rada a jej predseda, mešťanosta Sándor Wagner. Po príchode československých vojsk ale Ľudovít Bazovský, ktorý bol ešte v decembri vymenovaný za prvého slovenského župana Novohradu, 10. januára rozpustil mestské zastupiteľstvo a zriadil tzv. mestskú radu, ktorej členov menoval sám.³⁴ Po vymenovaní mestskej rady vymenoval aj nového mešťanosta, ktorým sa stal Viktor Goldperger. Dňa 10. januára 1919 oznámil Bazovský nielen rozpustenie mestského zastupiteľstva, ale aj rozpustenie najdôležitejšieho orgánu astrovej revolúcie, miestnej Maďarskej národnej rady. Dva dni predtým, 8. januára totiž minister s plnou mocou V. Šrobár dekrétom rozpustil všetky miestne národné rady vrátane slovenských, ktoré sa stali pre pražský centralizmus nepohodlnými.³⁵

31 SNA, f. MPS, k. 271, 1840/1919.

32 Tamtiež.

33 Pod vedením Ľudovíta Bazovského už 13. novembra 1918 vznikla v regióne Slovenská národná rada Horného Novohradu, ktorá na zhromaždení konanom 28. novembra v Lučenci verejne deklarovala svoj zámer pripojiť sa k Československu. Pozri MIČIANIK, Pavel: Vznik Česko-Slovenskej republiky a vpád maďarskej Červenej armády v Hornom Novohrade 1918–1919. In: *Zborník zo stretnutia priateľov regionálnej histórie. Hradište, 26. november 2016*. Ed. Šesták, Mišo. 2016, s. 123.

34 ŠA BB, f. PoLc, f. MMLc, k. 11. Zápisnica Maďarskej národnej rady zo dňa 11.01.1919.

35 *Úradné Noviny*, 1919, roč. 1, č. 2, s 4.

Maďarská národná rada v Lučenci však v skutočnosti rozpustená nebola, ale bola len premenovaná. Sám župan si totiž uvedomoval, že bez MNR a bez ľudí, ktorí boli jej členmi, je riadenie mesta (vrátane zásobovania potravinami, udržiavania poriadku a chodu úradov) nemožné. Preto navrhol kompromis: v prípade ak sa MNR premenuje na Zásobovaciu radu mesta Lučenec, môže naďalej fungovať, pričom rozsah jej činnosti zostane zachovaný. A tak sa aj stalo. V nasledujúcich týždňoch zostala premenovaná MNR v Lučenci mocenským faktorom. Význam rady, ktorá už oficiálne pôsobila pod novým názvom, však začal rýchlo klesať, čo sa prejavilo v rastúcej absencii jej niektorých členov. V každom prípade nemal Bazovský záujem na dlhodobom udržaní národnej rady, potreboval ju len do tej doby, kým sa československá správa neposilnila natoľko, aby mohla prevziať skutočné riadenie mesta.

Hoci uvedený prípad z Lučenca dokazuje spoluprácu orgánov oboch revolúcií (československej a maďarskej), častejšia však bola ich konfrontácia. Najlepším príkladom toho je vzťah maďarskej sociálnej demokracie, ktorá sa považovala za nositeľku ideí astrovej revolúcie a československej štátnej moci. Úloha sociálnej demokracie a robotníckych rád je dôležitá aj preto, lebo tieto boli jedinými politickými silami na južnom Slovensku, ktoré si v období štátneho prevratu dokázali udržať svoju organizačnú sieť a reprezentovali záujmy miestneho maďarského (nemeckého) obyvateľstva. Jedná sa predovšetkým o sociálnu demokraciu v Košiciach a Bratislave, ktoré boli organizačne nezávislé od budapešťianskeho centra už za monarchie,³⁶ ale silné sociálnodemokratické skupiny fungovali napríklad aj v Komárne, v Leviciach alebo aj v Lučenci.

Ich vzťah k československej štátoprávnej revolúcii bol od začiatku odmietavý, čo pramenilo predovšetkým z toho, že trvali na integrite Uhorska, ale určitú úlohu zohrali aj triedne aspekty. Napríklad v rezolúcii Košickej robotníckej rady, ktorá bola prijatá na Vianoce 1918, sa uvádzalo, že trvajú na tom, aby ich mesto zostalo súčasťou Maďarskej ľudovej republiky, ale nebudú klásť odpor československým jednotkám. Pritom zdôraznili, že hlavným dôvodom ich odmietavého postoja voči československej alternatíve je to, že československá vláda uskutočňuje imperialistickú politiku, ktorá je v rozpore so zásadami Wilsona a ideami sociálnodemokratickej strany.³⁷

Odmietavý postoj sociálnych demokratov pretrvával aj po príchode československých légii, keď ho už posilnili aj domnelé alebo skutočné krivdy (napr. zavedenie cenzúry tlače alebo zatvorenie Alžbetínskej univerzity), a ich odpor vyvrcholil generálnym štrajkom vo februári. Pri čítaní slovenskej odbornej lite-

36 V Bratislave v tom čase fungovala Nemecko-maďarská sociálnodemokratická strana, kým v Košiciach Hornouhorská sociálnodemokratická strana.

37 *Kassai Hírlap*, 28.12.1918, s. 2.

ratúry sa zdá, že generálny štrajk bol riadený centrálné z Budapešti a zúčastnili sa v ňom predovšetkým zamestnanci železnice a pošty, a že sledoval predovšetkým politické ciele: „išlo o zjavne protičeskoslovenskú provokáciu a cieľom štrajku železničiarov a spojárov bola evidentná snaha znemožniť pôsobenie novej vládnej moci.“³⁸

Dôvody a priebeh štrajku však boli komplexnejšie než citovaný text naznačuje. Ak sa totiž pozrieme na požiadavky štrajkujúcich v Bratislave (v neskoršom hlavnom meste vypukol štrajk 3. februára)³⁹ alebo v Lučenci (štrajkovali od 13. februára),⁴⁰ treba vidieť, že hoci medzi ich požiadavky patrili aj body politického charakteru (sloboda tlače, znovuoživenie Alžbetínskej univerzity, uznanie práva národov na sebaurčenie), ťažiskom deviatich bodov Bratislavčanov alebo trinástich bodov lučeneckých sociálnych demokratov boli sociálne požiadavky. Košický sociálni demokrati vstúpili do štrajku 14. februára. Z deviatich bodov ich požiadaviek bol politický len jeden (požiadavka slobody tlače), ostatné boli ekonomického a sociálneho charakteru, a ako dôvod štrajku uviedli to, že „*Košický ľud sa zmieta v najzúfalejšej situácii. V meste je takmer 2 000 nezamestnaných, ktorí už od 1. februára nebudú dostávať podporu v nezamestnanosti od maďarskej vlády. K problémom sa pridáva aj skutočnosť, že základné potraviny z trhu zmizli. Palivové drevo nemôžeme dostať. Všetky tieto problémy sú znásobené vážnymi krividami, ktoré utrpeli železničiarci a štátni zamestnanci.*“⁴¹

Čo si však často nevšímame, je fakt, že požiadavky štrajkujúcich boli v podstate zamerané na zachovanie výdobytkov astrovej buržoázno-demokratickej revolúcie, čo je aj v texte požiadaviek výslovne uvedené. V prvom bode napríklad požadovali rozšírenie pracovných príležitostí a poskytovanie podpory nezamestnaným v rovnakej miere ako za Károlyiho vlády. Ich druhou požiadavkou bolo zvýšenie plátov štátnych zamestnancov, opäť v rovnakom rozsahu ako za maďarskej vlády. A v ôsmom bode požadovali, aby sa na prepúšťanie súkromných zamestnancov vzťahovali ustanovenia maďarskej vlády.⁴²

Predstavitel' robotníckej rady Lajos Surányi vo svojom prejave pri odovzdaní memoranda veliteľovi mesta Gastonovi Rossimu a mešťanostovi V. Mutňanskému poukázal konkrétne aj na vzťah medzi oboma revolúciami: podľa robotníckeho vodcu totiž československý štát dáva robotníkom oveľa menej ako Ma-

38 FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan (eds.): *V medzivojnovom*, s. 41.

39 *Hiradó*, 9.2.1919, s. 4. SNA, f. MPS, k. 271, 1769/1919; SNA, f. Vavro Šrobár, k. 10, inv. č. 620.

40 SNA, f. MPS, k. 270, 973/1919.

41 *Kassai Munkás*, 22.2.1919, s. 1.

42 Tamtiež.

ďarská ľudová republika, pričom „Československá republika, ktorá komunikuje demokratické heslá, uznáva len zákony oligarchického Uhorska, ale nie demokratické zákony Maďarskej ľudovej republiky.“⁴³

Počas štrajku sa život v niektorých mestách (nielen v Košiciach, ale aj v Lučenci a Komárne) prakticky zastavil. Do štrajku sa totiž zapojili nielen robotníci, ale aj obchodníci, úradníci, zamestnanci reštaurácií, vlastne celé obyvateľstvo. Čo samozrejme naznačuje, že z tohto hľadiska bol štrajk demonštrovaním odmietnutia Československa. Vidieť to aj z vyhlásenia Mestskej rady Košíc z 18. februára, v ktorom sa konštatuje, že hoci neboli splnené požiadavky štrajkujúcich robotníkov, ale štrajk predsa len dosiahol svoje ciele z istého hľadiska, lebo „išlo o politickú demonštráciu s primárne vlasteneckým cieľom, ktorá mala vyjadriť maďarskú identitu verejnosti a jej lojalitu k ideálom maďarského štátu“.⁴⁴ A to sa splnilo.

Februárový generálny štrajk mal teda dvojitú motiváciu: pre širšie mestské obyvateľstvo bolo najdôležitejšou mobilizačnou silou vyjadrenie oddanosti maďarskej štátnosti. V danom momente bol však štrajk motivovaný predovšetkým sociálnou nespokojnosťou robotníkov a zamestnancov, ich snahou o zachovanie výdobytkov astrovej revolúcie.

Preto je dôležité si uvedomiť, že pre maďarskú sociálnu demokraciu v Košiciach, Lučenci alebo v Komárne atď. bola československá štátoprávna revolúcia cudzia nielen z národného, ale aj z triedneho hľadiska, ba mohla sa im z ich vlastného pohľadu javiť ako vyslovene kontrarevolučná. To na dlhé roky otrávil vzťahy medzi maďarskou a československou sociálnou demokraciou a viedlo k tomu, že značná časť maďarskej ľavice na Slovensku sa namiesto sociálnej demokracie pridala ku Komunistickej strane Československa.

* * *

Keď 17. februára 1919 bratislavská Nemecko-maďarská sociálna demokracia pochovávala obeť tragickej strelby z 12. februára, Károlyiho vláda v Budapešti, ktorá sa oficiálne nemohla zúčastniť na pohrebe, sa rozhodla poslať veniec za každú obeť, pričom tieto vence mali byť zhodené na hroby obetí z lietadla.⁴⁵ Kvôli zlým poveternostným podmienkam sa táto pietna akcia uskutočnila až o dva dni neskôr, keď z maďarských lietadiel lietajúcich nad Bratislavou zhodili niekoľko vencov, ktoré však nepristáli na cintoríne v Slávičom údolí, ale na

43 Tamtiež, s. 2.

44 Vyhlásenia mestskej rady cituje MOLNÁR, Miklós: *Kassától*, zv. III., s. 343–344.

45 *Magyarország*, 03.2.1919, s. 3.

rôznych miestach v meste.⁴⁶ Jeden z nápisov na vencoch znel: „*Obetiam imperialismu!*“

Tento bizarný príbeh tiež ukazuje, ako ďaleko sa od seba dostali československá národná revolúcia a maďarská astrová revolúcia, ktoré sa rovnako hlásili k demokracii. Československá verejná mienka vnímala Károlyiho revolúciu ako nacionalistický pokus o zachovanie integrity historického Uhorska, zatiaľ čo maďarská strana vnímala československý štátny prevrat ako expanziu českého imperialismu.

Bez ohľadu na vzájomné vnímanie oboch revolúcií možno povedať, že udalosti štátneho prevratu na Slovensku – rozpad uhorskej/maďarskej štátnosti a budovanie československého štátu – prebehli ako prekrývajúce sa procesy, a preto má význam skúmať vtedajšie udalosti na Slovensku len v interakcii týchto dvoch revolúcií.

POUŽITÉ ZDROJE

Archívne pramene

Slovenský národný archív

f. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska

f. Vavro Šrobár

Štátny archív v Banskej Bystrici, pracovisko Archív Lučenec

f. Magistrát mesta Lučenec

Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Rožňava

f. Magistrát mesta Rožňava

Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Levice

f. Magistrát mesta Levice

Dobová tlač

Gömör-Kishont, 1918

Híradó, 1919

Kassai Hírlap, 1919

46 *Világ*, 21.2.1919, s. 2.

Kassai Munkás, 1919
Magyarország, 1919
Népszava, 1918
Sajó-Vidék, 1918
Úradné Noviny, 1919
Világ, 1919

Literatúra

- BANDOLOVÁ, Margita et. al. (eds.): *Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918–1919*. Bratislava; Košice 2018
- DONČOVÁ, Angelika: Problematika včleňovania južných oblastí Slovenska do ČSR na príklade územia okresu Veľký Krtíš. In: *Acta Historica Neosoliensia*, 2006, č. 9, s. 124–131
- FERENČUHOVÁ Bohumila – ZEMKO, Milan (eds.): *V medzivojnovom Československu 1918–1939*. Bratislava 2012
- HATOS, Pál: *Az elátkozott Köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest 2018
- HOLEC, Roman: *Trianon – triumf a katastrofa*. Bratislava 2020
- KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl první: Vznik, budování zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha 2003
- MEDVECKÝ, Karol A.: *Slovenský prevrat*. Zv. III. Trnava 1930
- MIČIANIK, Pavel: Vznik Česko-Slovenskej republiky a vpád maďarskej Čerenej armády v Hornom Novohrade 1918–1919. In: *Zborník zo stretnutia priateľov regionálnej histórie. Hradište, 26. november 2016*. Ed. Šesták, Mišo. 2016, s. 121–151
- MOLNÁR, Miklós: *Kassától Košicéig. Történelmi adatgyűjtemény az 1918–1919 évi forradalom, vörös uralom és a csehszlovák állam megalakulása idejéből*. Zv. I. Kassa 1942
- PEROUTKA, Ferdinand: *Budování státu*. Zv. 1/2. Praha 2003
- PRIKRYL, Lubomír Viliam – ŠTANSKÝ, Peter: *Chronológia vývoja mesta Žilina*. Online in: <https://www.zilina.sk/wp-content/uploads/2021/02/zilina-chronologia.pdf>
- RÉVÉSZ, Tamás. *Nem akartak katonát látni? A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben*. Budapest 2019
- SIMON, Attila: *Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/19-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig*. Somorja 2021
- SZABÓ, Miloslav. „Rabovačky“ v závere prvej svetovej vojny a ich ohlas na medzivojnovom Slovensku. In: *Forum historiae: Medzi sociálnym a politickým*

radikalizmom 1918–1939, 2015, č. 2, s. 35–55. Online in: http://forumhistoriae.sk/documents/10180/1273455/3_szabo.pdf

SZARKA, László: Slovenské kantóny a slovenská autonómia. Návrhy Károlyiho vlády pre riešenie otázky Slovenska v rámci Uhorska. In: *Na ceste k slovenskej štátnosti*. Eds. Tokárová, Lucia – Pavlovič, Richard. Bratislava 2018, s. 62–82.